РОЗДІЛ 17. ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ ВИРОБНИЦТВА І СПОЖИВАННЯ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

17.1. Генеза суспільної форми зв'язку виробництва і споживання

Актуальність проблем маркетингу визначається тим, що його розвиток в Україні відбувається значно повільніше, ніж того вимагає участь вітчизняних виробників в міжнародному розподілі праці. Маркетинг представляє істотний елемент сучасного зв'язку виробництва і споживання, і його незрілість, тому є важливим гальмом на шляху розвитку української економіки і підвищення ефективності її функціонування. Незрілість маркетингу на вітчизняних підприємствах, невирішеність багатьох економічних, психологічних і організаційних проблем його розвитку сприяє постійній підтримці інтересу до питань маркетингу, починаючи з середини 80-х років.

Ринкові перетворення викликали цілу хвилю публікацій по проблемах маркетингу, яка не утихає і до цього дня. Більшість робіт Ф. Котлера, Л. Лойда, А. Дайана, Р. Асселя, Т. Амблера, Р. Армстронга, Дж. Сондерса, В. Вонг, Г.Л. Багиева, В.М. Тарасевіча, Г.С. Беккера, П.С. Завьялова, А.А. Старостіной і інших авторів носять прикладний характер і містять в основному широкий круг практичних рекомендацій, адресованих безпосередньо господарським працівникам і підприємцям.

Деякі передумови теоретичного дослідження були створені ще в працях А. Курний, Д. Дюпюї, А. Маршалла, Дж. Би. Кларка, Би. Селігмена, В. Парето, Дж. Робінсон, Е. Чемберліна.

Проте, тільки напрям економічної теорії, що вивчає матеріальні по своєму характеру виробничі відносини, створив наукові передумови для теоретичного аналізу маркетингу. У працях А. К. Покритана, В. А. Грималюка, С.В. Мартиновського, В. І. Касаткиной, І. В. Пусенкової і інших економістів були розроблені проблеми заперечення товарного виробництва і переходу

до нової, безпосередньо суспільної форми економічного зв'язку між людьми, що відбувається сьогодні перш за все в найбільш високорозвинутих країнах світу.

Метою даного дослідження є вивчення форми, яку приймають елементи безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання, що виникають в умовах підриву товарного виробництва процесом безпосереднього усуспільнення праці. Крім того, дуже важливо з'ясувати, наскільки об'єктивно необхідною і історично неминучою є ця форма. Чи існують інші, альтернативні історичні шляхи розвитку елементів безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання? Можливо, маркетинг є тією специфічною формою, в якій виступають елементи нового типу зв'язку тільки в конкретно-історичних умовах капіталістичної економіки західного типу, в якій стихійно-ринковий механізм поступово підривається елементами планомірності? Можливо, планова система радянського типу забезпечувала розвиток безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання без жодного маркетингу?

Для відповіді на ці питання треба з'ясувати, на якому рівні розвитку реально знаходилася безпосередньо – суспільна форма зв'язку виробництва і споживання в радянській економіці. Оскільки товарно-ринковий спосіб зв'язку виробництва і споживання утворює початкове відношення капіталістичного способу виробництва, його антипод – безпосередньо-суспільний спосіб зв'язку виробництва і споживання – виступає як початкове відношення для посткапіталістичного суспільства. Тому від ступеня зрілості безпосередньо суспільної форми зв'язку виробництва і споживання в радянській економіці по суті залежить рішення питання про те, чи була ця система соціалістичної.

Для оцінки ступеня розвитку безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання звернемося спочатку до поверхні явищ господарському життю радянського суспільства. На цьому рівні аналізу, що не претендує на глибину, планова економіка виступає, перш за все як ресурсообмежена система, протилежна попитообмеженої системі, характерній для ринкової економіки.

Критерієм розмежування цих двох типів є обмежувач або регулятор зростання виробництва. По цьому критерію Я.Корнаї, як відомо, розмежував дані два типи економічних систем [2, с.117].

У попитообмеженій системі зростання виробництва постійно обмежується попитом. Це означає, що масштаб розширення виробництва своїм регулятором має попит на ринку, який у свою чергу виражає об'єм і структуру суспільних потреб.

Таким чином, в даному випадку розширення виробництва здійснюється в міру готівки і постійно змінних суспільних потреб. Ці потреби можуть бути невідомі заздалегідь, але можуть бути і відомими. Це означає, що поняття попитообмеженої системи ширше, ніж поняття товарного виробництва.

Останнє припускає невідомий ринок. В даному випадку встановлюється зв'язок виробництва і споживання, якій опосередкується цім невідомим ринком.

Проте розвиток маркетингу, вивчення і регулювання суспільних потреб, становлення елементів безпосередньо суспільному зв'язку виробництва і споживання самі по собі ще не відміняють попитообмеженний характер економічної системи. Вона залишається попитообмеженою, не дивлячись на те, що зв'язок між виробництвом і споживанням починає встановлюватися інакше. Попит, а отже, і суспільні потреби, що ховаються за ним, як і раніше визначають межі зростання виробництва. Більш того, його дія на виробництво завдяки маркетингу стає більш безпосередньою. Воно здійснюється вже не заднім числом, після закінчення процесу виробництва, а апріорі, ще до того, як виробництво завершилося. Тому маркетинг як форма становлення безпосередньо суспільного зв'язку сприяє підвищенню ефективності функціонування і розвитку виробництва.

Завдяки маркетингу виробництво позбавляється від багатьох перешкод, які гальмували його розвиток на основі стихійно-ринкового механізму вільної конкуренції [7,с.117]. Цим проте справа не обмежується. Завдяки сучасному маркетингу виробники дістають можливість не тільки пасивно пристосовуватися до наявного попиту, але і активно формувати його. Ця сторона функціонування сучасної

економіки найяскравіше відбита у Дж.Гелбрейта, що рахує сектор крупних корпорацій не ринковою, і плануючою системою, що активно впливає на споживача [1,с.214].

Але і активна дія виробників на попит за допомогою маркетингу не відміняє ще попитообмеженого характеру сучасної економіки. Адже платоспроможна потреба залишається обмежувачем зростання виробництва навіть в тому випадку, якщо попит не тільки вивчений, але і є об'єктом активної дії з боку виробників. Правда, оскільки виробник впливає на попит, виходячи з ресурсів, що є у нього, тут вже починають з'являтися елементи ресурсоообмеження, але виявляються вони не прямо, а побічно – за посередництва попитообмеження.

Таким чином, в тій мірі, в який сучасний виробник вже не просто вивчає попит, але і активно регулює його, попитообмеженний характер сучасної економічної системи виступає як форма, за якою починають з'являтися елементи ресурсообмеження. Тим самим на рівні механізму здійснення господарської діяльності виявляється глибинний історичний процес переходу від опосередкованого до безпосередньо суспільної форми економічного зв'язку між людьми.

Ми бачимо, проте, що поява елементів ресурсообмеження, що відбувається у міру розвитку маркетингової дії виробників на споживання їх продуктів, декілька відстає від процесу підриву товарного виробництва.

Оскільки товарне виробництво припускає невідомий ринок, маркетингові дослідження суспільних потреб навіть в тому випадку, якщо вони не супроводжуються активною дією на попит, все одно є свідоцтвом підриву товарної форми зв'язку виробництва і споживання, що почався.

Проте в даному випадку, як ми бачили вище, приховані елементи ресурсоообмеження ще не виникають. Вони з'являються тільки тоді, коли маркетингові дослідження переходять в активну дію виробників на споживання їх продуктів.

Тут виявляється та відмінність між поняттями попитообмеженої системи і товарного виробництва, про яке мовилося вище. Звичайно,

головною відмінністю є те, що вони відносяться до абсолютно різних рівнів аналізу економічної структури суспільства.

Категорія товарного виробництва характеризує глибинний рівень виробничих відносин, що визначає весь спосіб життєдіяльності економічної системи даного суспільства.

Поняття ж попитообмеженої системи відображає лише деякі сторони механізму функціонування і розвитку виробництва. Тому ці поняття взагалі є якісно непорівнянний, оскільки вони відносяться до різних рівнів економічного аналізу. Проте між ними є видимим певний зв'язок, оскільки попитообмеження виступає як одна з характеристик функціонування і розвитку товарного виробництва.

Але і тут виявляється деяка принципово важлива відмінність між цими поняттями, відмінність вже швидше кількісного, чим якісного характеру, тобто відмінність по ступеню обхвату історичних явищ. Воно полягає в тому, що поняття попитообмеженої системи охоплює не тільки класичне товарне або товарно-капіталістичне виробництво, але і товарне виробництво, що знаходиться на тому ступені підриву, коли ринок вже стає більш менш відомий заздалегідь, але ще не стає об'єктом масованої активної дії з боку виробника. Тільки з розгортанням такої дії з'являється можливість говорити про появу елементів ресурсообмеження, що ховаються за попитообмеженням.

Попитообмеженна економіка є вельми гнучкою виробничою системою, що постійно перебудовується, що відносно швидко міняє свою структуру разом із зміною суспільних потреб. Але вона є еластичною і в тому сенсі, що володіє здатністю ефективно функціонувати і розвиватися не тільки в умовах товарного або товарно-капіталістичного виробництва, але і тоді, коли товарне виробництво вже підірване розвитком елементів безпосередньо суспільному зв'язку виробництва і споживання. Причому, ефективність її у міру цього підриву володіє тенденцією до підвищення.

У протилежній їй ресурсообмеженной системі масштаби розширення виробництва пов'язані безпосередньо з наявністю ресурсів, перш за все матеріальних, а також – трудових.

Це означає, що обмежувач виробництва в цьому випадку – не потреби, а як би само виробництво: чим більше проведений ним продукт, тим більше ресурсів треба для подальшого його розширення і так далі. Іншими словами, в ресурсообмеженій системі складається і відтворюється безпосередній зв'язок виробництва не з суспільними потребами, а з результатом самого виробничого процесу і перш за все – з його величиною. Зміна потреб, зокрема, їх структури, виявляється зовсім не обов'язковим для відповідних змін у виробництві.

Більш того, така зміна виявляється об'єктивно небажаною і навіть руйнівним для виробничої системи, пристосованої до роботи саме з даними існуючими ресурсами. Тому ресурсообмеженна система в принципі є украй “жорсткою ”.

Функціонування її детерміноване характером і структурою наявних ресурсів, а розвиток здійснюється в строго заданому напрямі. Тому для неї характерна і специфічна мета функціонування і розвитку: розширення виробництва для збільшення кількості ресурсів як засоби ще більшого зростання виробництва. Це і є специфічне втілення капіталістичного принципу “виробництва ради виробництва” [6,с.68].

Цей вбудований в ресурсообмеженну систему механізм “виробництва ради виробництва ” зумовив закономірну гонитву за “валом ”, тобто націленість на переважно кількісне зростання. Проте головним бичем попитообмеженої системи став властивий їй загальний, хронічний, такий, що самовідтворюється, інтенсивний дефіцит.

Знаменита робота Я.Корнаї “Дефіцит” була направлена на те, щоб показати, що дефіцит в командній економіці – це не якесь поверхневе, чисто ринкове явище, пов'язане з жорсткістю планованих державою цін. Корнаї критикує перш за все тих західних економістів, які пояснювали хронічний дефіцит в командній економіці за допомогою неокласичних кривих ринкового попиту і пропозиції, перетин яких показує рівень рівноважної ціни.

Якщо планова ціна встановлюється нижче за рівноважний рівень, то дана схема показує появу розриву між попитом і

пропозицією. Ринкова економіка завдяки конкуренції володіє здатністю швидко усувати значні відхилення ринкової ціни від ціни рівноваги. Тому тут хронічний дефіцит в принципі неможливий.

Навпаки, командно-адміністративна система такого механізму не має в своєму розпорядженні. Встановлювана тут планова ціна через свою жорсткість може тривалий час відтворюватися на рівні нижче за ціну рівноваги, обумовлюючи тим самим те хронічно відтворне перевищення попиту над пропозицією, яка і утворює дефіцит.

Недоліком такого неокласичного пояснення дефіциту, не дивлячись на його витонченість, що здається, було повне ігнорування процесів, що протікають в надрах виробництва. В протилежність спрощеній неокласичній інтерпретації дефіциту Я.Корнаї прагнув показати, що дія командної системи не обмежується сферою звернення, що вона "проростає" углиб виробництва, змінює його характер, визначає навіть внутрішньовиробничі відносини, що складаються в рамках підприємств.

По суті Я.Корнаї протиставив неокласичному принципу примату звернення над виробництвом науковий принцип примату виробництва по відношенню до звернення. Він показав, що поява і постійне відтворення дефіциту у всіх сферах господарства (причому не тільки на кінцеві продукти, але і перш за все – на багато видів ресурсів) визначається самою природою тієї системи, яку він назвав ресурсообмеженною [2,с.312-318].

Історичний досвід функціонування і розвитку радянської економіки показує: виникнувши як система, що претендує на найбільш раціональне використання всіх ресурсів, вона привела кінець кінцем до їх менш раціонального використання, чим попитообмежена система.

Я.Корнаї показав, що цей парадоксальний результат є наслідок вбудованого в ресурсообмеженну систему механізму: кожен чинник зростання виробництва, "настроєний" по критерію максимального використання ресурсів, веде у результаті до появи і поглиблення дефіциту ресурсів. У свою чергу дефіцит ресурсів з неминучістю

породжує дефіцит споживчих благ, що виявляється не тільки в недоліку продуктів, необхідних для задоволення потреб населення, але і в пов'язаних з ним таких негативних соціальних наслідках, як особливі системи розподілу благ, черги, різного роду привілею, зловживання, корупція і так далі

Ресурсообмеженна система породжувала “ринок продавця”. Умови незадоволеного попиту, що постійно зберігається, дозволяли підприємству-виробникові ігнорувати вимоги споживачів, будь то підприємство як споживач засобів виробництва, або кінцевий споживач. Це давало можливість споживачам “триматися на плаву”, не піклуючись про якість, використанні досягнень НТР і так далі.

Але головне - виробника взагалі не цікавив споживач. Якщо споживачем виступало підприємство, то тут його вивчення зводилося до того, щоб чинити на нього тиск і збувати непотрібну йому продукцію. Якщо ж мова йшла про предмети особистого споживання, то виробникові взагалі не було ніякої справи до споживача його продукції. Безпосередньо він мав справу лише з підприємствами оптової торгівлі, і сигнали про суспільні потреби доходили до нього украй опосередковано.

Внаслідок цього радянська економіка по суті працювала на невідомого споживача. Тим самим вона постійно відтворювала одну з найбільш слабких, уразливих особливостей стихійного капіталістичного виробництва – невідомість споживача. Історичний парадокс при цьому полягав в тому, що ця особливість відтворювалася на плановій основі, тобто на основі, прямо протилежній товарно-капіталістичній організації господарства.

Як відомо, суть товарного виробництва полягає в роботі на невідомий ринок. Початковим відношенням товарно-капіталістичного виробництва виступає, тому опосередкований невідомим ринком спосіб зв'язку виробництва і споживання. Саме тому розвиток елементів протилежного, безпосередньо-суспільного типу зв'язку, що перетворюють невідомий ринок на відомий, вивчений, такий, що сегментується і регульований, виступає як підрив глибинної основи – початкового відношення товарного

виробництва, а, отже, і капіталістичного способу виробництва, що базується на нім.

Невідомий ринок означає, що виробник має вельми приблизне уявлення про об'єм і структуру суспільних потреб і тому працює усліпу. Отже, незнання ринку – це незнання споживача. Але незнання споживача характерне не тільки для стихійно-ринкової організації господарства, але і для планової економіки радянського типу, що має яскраво виражений ресурсообмежений характер.

Більш того, на практиці невідомість, не вивчена споживача в набагато більшому ступені були характерні саме для централізовано-керованого виробництва, чим для сучасного капіталізму, в рамках якого завдяки розвитку маркетингу повним ходом йшов процес формування елементів безпосередньо суспільному зв'язку виробництва і споживання. Отже, для радянської економіки був характерний в цілому відносно нижчий рівень розвитку безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання, чим для так званої ринкової економіки, яка в XX столітті по суті вже перестала бути ринковою.

Одним з проявів низького рівня розвитку безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання, що найбільш впадають в очі, в радянській економіці було химерне поєднання товарного дефіциту з надміром речей, що не реалізовувалися, не менш значним по своїх об'ємах, чим сам дефіцит.

Радянські магазини були завалені одягом, взуттям, тканинами, галантереєю і так далі, але при цьому було важко знайти потрібний споживачеві товар із-за невідповідності фасону, кольору, відставання від моди, не говорячи вже про низьку якість виробів, що продаються.

По багатьом їх видам річний об'єм реалізації не перевищував 30%, а іноді і 10% від надходжень за цей час. Якби легка промисловість змогла проводити продукцію, хоч би наближаючись до реальної структури суспільного попиту, то навіть при незначному підвищенні якості товарообіг прискорився б в 2-2,5 разу. [3,с.7]. Навіть у продовольчому постачанні, де виробництво легше пристосовується до попиту, а його незадоволеність відчувається

особливо гостро, дефіцит теж уживався з надміром неякісної або перевиробленої продукції (гнилі овочі і фрукти, плавлені сирки, незвичний для населення маргарин, непопулярні види круп і так далі).

17.2. Об'єктивні критерії співвідношення між регулюванням і саморегулюванням у перехідній економіці

Головна причина щодо низького рівня розвитку безпосередньо-суспільного способу зв'язку виробництва і споживання в радянській економіці полягала в тому, що перетворення права власності не супроводжувалися адекватними змінами в її економічному змісті.

Розмежування цих двох сторін є найважливішим методологічним елементом строго наукового аналізу економіки. З одного боку, право власності є вольовими, політико-правовими відносинами і взагалі знаходиться за межами предмету економічної теорії. З іншого боку, економічний зміст власності тотожний системі матеріальних виробничих відносин, якраз і утворюючій предмет економічної теорії. Їх матеріальність або об'єктивний характер означають незалежність від волі і свідомості людей, що робить виробничі відносини прямо протилежними по своєму характеру вольовим, політико-правовим відносинам і виділяє їх (виробничі відносини) зі всієї маси суспільних відносин, перетворюючи на базис суспільства.

З'ясування економічного змісту власності означає розгляд її не як особливого самостійного відношення в системі виробничих відносин, а саме як самій цієї системи, тобто як економічної структури суспільства, що охоплює відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання. Звичайно, відносини власності, що розглядаються в цілому, охоплюють різні сторони суспільних відносин – як власне економічні, так і ідеологічні, вольові суспільні відносини.

І якби ми спробували досліджувати відносини власності як особливий елемент в системі суспільних відносин, то неминуче

опинилися б не в змозі відмежувати, абстрагувати те, що є в цих відносинах економічного, від того, що в них є ідеологічного.

Розгляд власності як самостійний елемент звівся б по суті до дослідження власності як юридичного відношення, як права власності, тобто до з'ясування того, що кому належить, хто чим володіє і розпоряджається, хто що використовує і так далі – іншими словами, до констатації певних відносин між суб'єктом і об'єктом, які є не економічними, а правовими або вольовими [4,с.8-10].

Не випадково тому в роботах більшості радянських економістів, присвячених розгляду проблем власності, головна увага приділялася саме цим проблемам. Але як ні важливо знати, що кому належить і хто що привласнює, з'ясування це зовсім не складає головного завдання економічної теорії, покликаної вивчати закономірності виникнення і розвитку різних типів виробничих відносин.

Науковий підхід до розгляду власності полягає в тому, що вона аналізується не як така, а за допомогою об'єктивного економічного способу її реалізації, тобто за допомогою дослідження об'єктивно існуючих відносин виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Адже тільки таким шляхом досягається розуміння відносин власності як відносин саме матеріальних, таких, що об'єктивно існують. Тим самим здійснюється абстрагування цих відносин від права власності, від вольових відносин, тобто від всього того, що належить до ідеологічних суспільних відносин.

Тому, коли мовиться про те, що власність в економічній теорії не може розглядатися як особливе, самостійне відношення, що існує разом з відносинами виробництва, розподілу, обміну і споживання, то мається на увазі якраз неможливість з'ясування економічного змісту власності зовні і незалежно від аналізу сукупності виробничих відносин. Ніякого іншого сенсу визначення власності як сукупності економічних відносин не має.

Прикладом застосування даного підходу до дослідження радянської економіки є розмежування націоналізації або одержавлення засобів виробництва, з одного боку, і, з іншого боку – усуспільнення виробництва на ділі [8,с.118].

Націоналізація є вольовим політико-правовим актом, що полягає у відміні права приватної власності і в проголошенні права державної власності на засоби виробництва. Як одноразовий політико-правовий акт націоналізація створює правову форму державної власності на основні засоби виробництва.

Усуспільнення ж виробництва на ділі є більш менш тривалим історичним процесом, в ході якого правова оболонка повинна наповнюватися відповідним економічним змістом. Це економічний зміст припускає налагодження ефективно функціонуючої планомірно організованої системи виробництва і розподілу продуктів в масштабі всього суспільства.

Цієї системи в радянському суспільстві так і не було створено. Замість неї виникла Ресурсообмеженна система, що заснована на нечуваному ігноруванні суспільних потреб і працювала усліпу, на невідомого споживача в той час, як в інших країнах починали розвиватися елементи безпосередньо суспільному зв'язку виробництва і споживання.

Незавершеність процесу усуспільнення виробництва на ділі якраз і привела до недостатнього розвитку тут безпосередньо суспільному зв'язку виробництва і споживання. Тому, якщо підходити з боку не юридичної форми, а об'єктивного економічного змісту власності, то слід визнати, що радянське суспільство по своєму економічному базису не було соціалістичним.

Класичний капіталізм, як відомо, припускає опосередковану невідомим ринком зв'язок виробництва і споживання. Тільки в умовах підриву товарного виробництва починають з'являтися елементи безпосередньої форми зв'язку.

Державний капіталізм радянського типу не мав в своєму розпорядженні механізму ринкового опосередкування, але, з іншого боку, і не зміг налагодити систему безпосередньо-суспільних зв'язків між виробництвом і споживанням.

Зв'язок виробництва із споживанням тому став справжньої "ахіллесової п'ятої" радянської економіки, пов'язаної з її ресурсообмеженним характером.

Саме ресурсообмеженний характер радянської економічної системи, з одного боку, заважав розвитку тут нових, безпосередньо-суспільних форм економічного зв'язку виробництва і споживання, а з іншої – робив неможливим функціонування опосередкованої ринком форми економічного зв'язку.

Зв'язок виробництва і споживання фактично був замінений механізмом "виробництва ради виробництва".

Вище було показано, що поняття попитообмеженої системи не тільки якісно відрізняється від категорії товарного виробництва, оскільки вони відображають абсолютно різні рівні економічної структури суспільства, але і відрізняється кількісно – по своєму історичному обхвату. З цього боку обхват попитообмеженої системи ширший. Наприклад, підірване безпосереднім усуспільненням товарне виробництво може як і раніше функціонувати і розвиватися як попитообмеженої система.

З іншого боку, як ми бачимо, існує такий особливий тип капіталізму, який об'єктивно виходить за межі попитообмеженої системи і стає ресурсообмеженною системою.

Мова йде про державному капіталізмі радянського типу. Він руйнує систему опосередкованого товарно-ринкового усуспільнення економічних зв'язків між людьми і в той же час виявляється нездібний замінити її зіставною з нею по соціально-економічній ефективності системою безпосередньо-суспільних зв'язків.

Це означає, що фактичний рівень усуспільнення виробництва на ділі в такому суспільстві опиняється нижчим, ніж в інших країнах з індустріальною економікою. Перш за все це відноситься до рівня зрілості безпосередньо суспільному зв'язку виробництва і споживання.

Дефіцитний характер, органічно властивий ресурсообмеженної системі, настільки перешкоджає розвитку нового типу зв'язку виробництва і споживання, що рівень цього розвитку виявляється нижчим, ніж в країнах з так званою ринковою економікою, в надрах якої зріють елементи нового, безпосередньо-суспільного типу економічного зв'язку. В результаті західні країни просуваються по

шляху усуспільнення виробництва на ділі значно далі, ніж радянське суспільство.

Таким чином, якщо судити по характеру і ступені розвитку економічного зв'язку виробництва і споживання, то радянська економіка виступає як специфічний різновид державного капіталізму, сполученого з докапіталістичним відносинами позаекономічного примушення і що функціонує як ресурсообмеженна система.

Така економіка характеризується нижчим рівнем розвитку процесу усуспільнення виробництва на ділі і особливо – низьким рівнем розвитку безпосередньо суспільного зв'язку виробництва і споживання. В результаті із-за низького рівня свого розвитку безпосередньо-суспільний зв'язок виявляється нездібним замінити опосередкований ринком зв'язок виробництва і споживання.

Ця обставина з'явилася одним з найважливіших чинників, що визначають об'єктивну необхідність економічного реформування радянської системи і одній з найважливіших причин її краху.

Завдяки, в першу чергу, високого рівню розвитку маркетингу в західному суспільстві, поведінка господарюючих суб'єктів тут знаходиться набагато ближчим до моделі повної раціональності, чим поведінка суб'єктів української економіки, тому міра об'єктивно необхідного державного втручання у функціонування української економіки істотно відрізняється від оптимальної міри державного регулювання високорозвинутої економіки.

У першому випадку цей захід об'єктивно набагато вище, ніж в другому, оскільки в умовах відносного слабо розвиненого в Україні маркетингу відповідно низький рівень інформованості і раціональності господарюючих суб'єктів не забезпечує достатньо ефективного саморегулювання економіки за допомогою ринкових сил. Тому співвідношення між регулюванням і саморегулюванням в пострадянській економіці не може бути таким, як у високорозвинутій.

Тільки у міру розвитку сучасного промислового капіталу і маркетингу як елементу його відтворення створюються об'єктивні умови для зміни співвідношення між регулюванням і саморегулюванням. Звідси витікає, що дане співвідношення винне

плавно і послідовно змінюватися впродовж всього перехідного періоду, а не відразу, ривком, як це відбулося на практиці в 90-і роки.

У цій поступовій зміні співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням і повинен полягати еволюційний перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки, що відбувається без революційних потрясінь. Саме у цьому природно-історичному русі і полягає та об'єктивна економічна необхідність, яку покликана зафіксувати економічна теорія.

Чи буде ця об'єктивна необхідність реалізована на практиці або подальший розвиток суспільства по шляху, чреватому потрясіннями, залежатиме від вибраної концепції переходу до ринку, що визначає економічну політику держави [5,с.73-107].

Зрозуміло, вироблення практичних рекомендацій по конкретних напрямах економічної політики в Україні виходить за межі даної роботи. Проте концепція переходу до ринку як перетвореної форми усуспільнення на ділі виступає як теоретична основа подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Гэлбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества. – М.: Прогресс, 1973. – 432с.

2. Корнаи Я. Дефицит. – М.: Прогресс, 1990. – 392с.

3. Пиччеи Аурелио Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1980. – 302с.

4. Покрытан А.К. Про характер виробничних відношень сучасної України // Економіка України. – 1997. – №10. – С. 12-18.

5. Покрытан А.К. Переходная экономика, её содержание и особенности // Экономика Украины. – 1996. – № 11. – С.17-29.

6. Чемберлин Э.Х. Теория монополистической конкуренции. – М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 411с.

7. Эванс Дж., Берман Б. Маркетинг. – М.: Сирин, 2002. – 308с.

8. Яцький Л.О. Економіка і економічний зв'язок. – К.: Техніка. 2006. – 229 с.